

Miklós Péter:
**Fejezetek a csehszlovák–magyar lakosságcsere dél-alföldi történetéből –
Csanádalberti példája**

Abstract

**Chapters from the history of Czechoslovakian–Hungarian population exchange in the
Hungarian South Plain. The example of Csanádalberti**

Csanádalberti village's today lying in Csongrád (Hungary), but it was the part of the historical Csanád county before 1950. Csanádalberti founded in 1844. The first residents of the village was slovakian tobacco gardeners. The population of the village in 1941 was 1510 men, in 1949 was only 999 men. The local slowakian lutheran community's number fallen in the 1940's: from 1418 (1941) to 278 (1949). The slovakians of Csanádalberti settled to Czechoslovakia, they left 1500 acres fields, what distributed hungarians from Hungarian Uplands (they were settled out from Czechoslovakian between 1945 and 1948). The author used the documents of Csongrád Megyei Levéltár (Archives of Csongrád County) and the contemporary local newspapers.

Bevezetés¹

A mai Csongrád megye területén fekvő, egykori Csanád vármegyei falu, Csanádalberti Pitvaros község határából vált ki 1844-ben. A települést sokáig Új-Pitvarosnak hívták. Az első idetelepülő (szlovák nemzetiségű és evangélikus vallású) dohánykertészek nagy része Pitvarosról, mások Nagylakról és Tótkomlósról érkeztek. A község 1860-ban önállóságot nyert. A hivatalos neve 1863-tól Alberti volt, 1908 óta Csanádalberti. A falu eklektikus stílusban épült evangélikus temploma 1882-re épült föl.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere² érintette Csanádalbertit is.³ A helyi szlovák népesség jelentős része elköltözött, s helyükre felvidéki magyarokat telepítettek a községbe. A faluból összesen 1330 fő jelentkezett áttelepülésre, akik közül 971-en el is költöztek Csehszlovákiába.⁴ Első transzportjuk 1946. október 29-én indult Tótkomlósról, a Csanád vármegyei szlovákok lakta települések ugyanis a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság tótkomlósi áttelepítési körzetéhez tartoztak. 1946. október 28-án Zalán Pál csanádalberti evangélikus lelkész levélben kérte a falu vezetését, hogy a kitelepülni szándékozók egyházi adó hátralékát igyekezzen behajtani.⁵ Valószínű, hogy ezt a követelést a lelkésznek nem sikerült érvényesítenie még a közigazgatási szervek bevonásával sem, mivel az 1946. február 27-én megkötött lakosságcsere-egyezmény alapján az áttelepülésre jelentkezők mentesültek a magyar állammal szembeni kötelezettségeik alól, így az adófizetés és a beszolgáltatás alól is.

Páll Endre, Csanád vármegyei alispán 1947. szeptember 30-i, a vármegye közigazgatási bizottságának benyújtott jelentésében olvashatjuk, hogy a kitelepülés és a betelepítés 1947 őszén is folyt a három döntően szlovákok által lakott, a mai Csongrád megyei területén lévő, egykor Csanád vármegyei településen (Pitvaroson, Ambrózfalván és Csanádalbertin). „Szeptember hóban folytatódott az áttelepülésre jelentkezett szlovák anyanyelvű lakosság

* Történet-sz-muzeológus – Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

kiköltöztetése. Csanádalberti községből a kitelepítés megtörtént, míg Ambrózfalva községben október hóban történik meg a kitelepítés. Az áttelepülésre jelentkező lakosság 21-én ünnepélyes keretek között búcsúzott eddigi hazájától, amelyhez hűtlenné lett. Csanádalbertibe szeptember hóban mindössze egy vonattal érkeztek szlovákiai magyarok, a nagyobb szabású betelepítés a közeljövőben fog lebonyolódni.”⁶

Egy hónappal későbbi beszámolójában a következőkről írt Páll Endre: a kitelepülni szándékozó szlovákság távozott a megyéből, és ezzel párhuzamosan megkezdődött a felvidéki magyarok beköltöztetése a szlovákok egykori épületeibe. Részletesen írt az alispán az áttelepített magyarok nehézségeiről is. „Október hóban befejeződött a Szlovákiába áttelepülni óhajtó szlovák lakosság kiköltöztetése. Néhány család kivételével az áttelepülésre jelentkező szlovákság elhagyta eddigi lakóhelyét. A szlovákok kiköltöztetésével egyidejűleg megkezdődött a csallóközi magyarság betelepítése is. Ambrózfalva és Csanádalbertibe a betelepítés még folyamatban van.”⁷

Páll Endre 1947. december 4-én kelt jelentésében részletezte az idetelepített felvidéki magyarok nehéz és nyomorúságos helyzetét. Rámutatott arra, hogy a földek és a házak kiosztása nehézkesen halad, sőt még bírálta is az áttelepítési kormánybiztosság munkáját. „Nem hagyhatom megemlítés nélkül azt sem, hogy a betelepítés technikai része sem megy minden zökkenő nélkül. Emiatt is állandó panaszokkal ostromolnak a betelepítettek. Több betelepített még ma sem jutott lakáshoz. Lassan megy a földek juttatása is, a betelepítetteknek nincs elég vetőmagjuk sem. Mindezekről az áttelepítési kormánybiztosnak kellene gondoskodnia. A panaszok kivizsgálása végett főispán úr személyesen szállott ki Pitvarosra és Csanádalbertire és vizsgálatának eredményéről illetékes helyre jelentését megtette.”⁸

Beszámolójának főntebb idézett mondataiban Páll Endre alispán a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság helyi megbízottja, Platthy Gyula tevékenységére és azt övező elégedetlenségre utalt. A makaó kommunista lapban 1947 végén hevesen támadták Platthyt, arra hivatkozva, hogy szlovákellenes és megengedhetetlen – „szolgabírói” – göggel és hangnemben beszél a hozzá fordulókkal.⁹ Ezen vádak miatt aztán Kiss János, Csanád vármegye főispánja vizsgálatot indított, sőt személyesen fogadta a pitvarosi és csanádalberti „öslakos”, azaz helyi szlovák nemzetiségű panaszosokat.¹⁰

1947. december első napjaiban valóságos tömegmozgalom szerveződött az áttelepítési megbízott ellen, tüntetéseket szerveztek ellene, s szabályosan elüldözték hivatalából, ahogy a korabeli sajtó megfogalmazta: „Pitvaros és Csanádalberti népe eltávolította hivatalából Platthy Gyulát”.¹¹ Sőt a budapesti gazdasági rendőrség nyomozást indított Platthy Gyula ellen, amelynek eredménye szerint hat vagon kenyérgabonával nem tudott elszámolni. „Elpanamázt a betelepült magyarok gabonáját – írta a kommunista párt makói újságja –, nagyobb mennyiséget saját céljaira használt fel. Sok betelepült családnak miatta nem volt kenyere, vetőmaga.”¹² Végül Platthyt letartóztatták és büntetőeljárás indult ellene.

Nyomárkay István, a Csanád vármegyei gazdasági főfelügyelő 1947. december 5-én írt beszámolójában ugyanezt hangsúlyozta. „A pitvarosi, csanádalberti-i, ambrózfalvai és nagybányai betelepítettek – írta a gazdasági főfelügyelő – panasz tárgyává tették, hogy a részükre kiosztandó föld, kiosztási munkái vonatottan haladnak és többen a földjüket még nem kapták meg.”¹³

1948. október 1-jén Szathmáry Károly helyettes alispán a következőket írta jelentésében Csanád vármegye közigazgatási bizottságának. „A központi járáshoz tartozó, s a Csehszlovák magyar Lakosságcsere egyezmény végrehajtásával legteljesebb mértékben érintett Pitvaros, Ambrózfalva és Csanádalberti községekbe telepített magyar lakosság és a visszamaradt szlovák lakosság közötti ellentétek megszűntek, az egyetértés közöttük mindinkább javul.”¹⁴

Hencz Aurél Csanád vármegyei tanfelügyelő 1947. október 9-én értékelte a vármegye iskoláinak tanévkezdését. Ebben az időszakban több csanádi iskolában (Pitvaroson,

Medgyesbodzás, Nagybánhegyesen és Csanádalbertin) az oktatás nyelve a szlovák helyett a magyar lett.¹⁵ A csanádalberti óvoda működése a lakosságcsere mozgalmas és szinte minden családot érintő eseményei miatt szünetelt. Erről Papp György, a csanádalberti vezetőjegyző 1948. január 30-án levélben tájékoztatta a közigazgatási bizottságot. „...községben az óvoda 1946–47. tanévben szünetelt. Bevétel, kiadás nem volt. Miért is elszámolást nem tud a község eszközölni.”¹⁶

1948. június 4-én gyűlést tartottak a csanádalberti községházán „a szlovák kitelepülés által visszamaradt és felvidéki telepeselek részére igénybe nem vett ingatlanok felhasználása ügyében”.¹⁷ A gyűlésen a helyi vezetőjegyző, valamint a járásbíró, a csanádalberti nemzeti bizottság és a telepítési bizottság képviselőin kívül a negyvenkét igénylő nagy része is részt vett. Igényléseiket már korábban elküldték írásban a helyi nemzeti bizottságnak, illetve a vezetőjegyzőnek. Az igénylők többsége Makóról, Szegedről, illetve a Csanádalberti környéki falvakból származott. Az írásbeli igénylésekre aztán – a nemzeti bizottság kibővített ülésén hozott döntéseknek megfelelően – „elutasítva”, „támogatva”, „foglalt” vagy „válasszon másikat” jelzés került.¹⁸

Tordas Zsolt, a Csanád megyei Földhivatal ügyvezetője 1948. június 8-án levélben értesítette a Csanád Vármegyei Nemzeti Bizottságot a Csanádalbertin kiosztott, a kitelepült szlovákok tulajdonából visszamaradt házak sorsáról. Ebben megírta, hogy Csanádalberti határában már nincs kiosztható föld, ezért a községbe a „Csehszlovákiából kitelepített földműves lakosság már nem telepíthető, mert ott megélhetésük nem biztosítható”.¹⁹

1. táblázat. Csanádalberti főbb szlovák nemzetiségi adatai²⁰

Az 1941. évi népszámlálás szerint lélekszáma					
Népesség	Szlovákul beszélők	Szlovák anyanyelvűek	Szlovák nemzetiségűek	Kitelepülésre jelentkező	Ténylegesen kitelepülők
1510	1440	1371	988	1330	971
100%	95,3%	90,8%	65,4%	88,1%	64,3%

Mint a táblázatból is látszik, Csanádalberti lakosságának nemzetiségi és vallási összetétele nagy változáson ment át az 1940-es évek második felében. A település népessége 1941-ben 1510 fő volt, 1949-ban pedig 999. A helyi (többnyire szlovák nemzetiségű) evangélikus közösség lélekszáma nagy mértékben lecsökkent: az 1941. évi 1418-ról 1949-re 278-ra. Az áttelepülő szlovákok több mint ezeröttszáz kataszteri hold földet hagytak hátra. Ezt aztán – házaikkal együtt – a betelepített felvidéki magyarok között osztották szét.²¹

Jegyzetek

¹ A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei eseményivel kapcsolatos kutatásaimat a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatáji népek kutatása” szakalapítványa támogatta – M.P.

² A lakosságcsere nemzetközi vonatkozásairól lásd *Gulyás László* (2008): *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő, 355–366. old.*

³ Dolgozatom elkészítésekor fölhasználtam *Pelesz Nelli*: A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyéjében. Adatok Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva 1945 és 1949 közötti történetéhez című kéziratot (Szeged, SZTE BTK Történelmi Intézet, 2007.). Vö. *Miklós Péter*: A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez. In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében. 2007. Szerk. Tóth István. Szeged, 2008. 93–100.*

⁴ *Kugler József* (2000): *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest. 186.*

⁵ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Csanádalberti község iratai (a továbbiakban: CSML ML CSKI). Külön kezelt iratok, szám nélkül.

⁶ Csongrád Megyei Levéltár. Csanád Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai (a továbbiakban: CSML CSKBI). XXI. 9. a. 9. doboz 22/1948.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Makói Népszó (a továbbiakban: MN), 1947. november 29.

¹⁰ MN, 1947. november 30.

¹¹ MN, 1947. december 3.

¹² MN, 1947. december 9.

¹³ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 39/1948.

¹⁴ CSML CSKBI XXI. 9. a. 12. doboz 10/1949.

¹⁵ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 37/1948.

¹⁶ CSML CSKBI XXI. 9. a. 9. doboz 42/1948.

¹⁷ CSML ML CSKI 21. doboz 1948, szám nélkül.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Csongrád Megyei Levéltár. Csanád Vármegye Nemzeti Bizottságának iratai. XXI. 1. 7/1948.

²⁰ Kugler József (2000): 186. alapján.

²¹ Kugler József (2000): 186.